

# Jednom nogom na otoku: sekundarno stanovanje na Zlarinu

DOI: 10.11567/met.29.2.5

UDK: 316.334.52:728.71(497.5)(210-7 Zlarin)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 2.10.2013.

Prihvaćeno: 17.11.2013.

**Geran-Marko Miletić**

*Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«*

*geran@pilar.hr*

## SAŽETAK

Podaci prikupljeni popisom iz 2011. godine pokazuju da je na hrvatskim otocima došlo do velikog porasta broja stanova za povremeno stanovanje, i to ponajviše stanova za odmor. Sekundarno stanovanje snažan je čimbenik socioprostorne transformacije, a za hrvatske je otoke taj tip stanovanja posebno zanimljiv ponajprije jer pridonosi, doduše samo privremeno, povećanju otočne populacije. Imajući to na umu, u ovom se radu na primjeru otoka Zlarina (koji se nalazi u šibenskom arhipelagu) htjelo dobiti uvid u osnovne konture fenomena otočnoga sekundarnog stanovanja. U radu se iznose podaci prikupljeni online anketnim istraživanjem provedenim od ožujka do svibnja 2013. u kojem je sudjelovalo 114 korisnika stanova za odmor na Zlarinu. Rezultati pokazuju da su među ispitanicima najbrojniji oni čija su kućanstva počela upotrebljavati stan za odmor prije trideset i više godina. Propitivanje razlogâ i načinâ upotrebe stanova za odmor otkriva da ispitanici posjedovanje sekundarnog stana češće vezuju uz inverziju svakodnevice i obiteljsko okupljanje nego uz pragmatične razloge te da su kod upotrebe stana za odmor zastupljeniji rjeđi dolasci koji traju dulje, dok je u znatno manjoj mjeri stan za odmor tretiran kao mjesto boravka vikendom u svrhu tjednog odmora. Dinamika upotrebe stanova za odmor ima sezonski karakter, a analiza aktivnosti kojima se bave dok su na otoku pokazala je da ispitanici dobar dio vremena provode u druženju i rekreaciji izvan sekundarnih stanova. Ponuđeni nalazi upućuju na to da se znatan dio korisnika stanova za odmor vezao uz naselje i otok, da su prisutni u životu lokalne zajednice te zainteresirani za razvoj otoka.

**KLJUČNE RIJEČI:** sekundarno stanovanje, lokalna zajednica, otoci, Zlarin

## UVOD

Geografska odrednica otok opisuje kao prostor određene veličine gdje sve počinje i završava morem ili nekom drugom vodom. Već ta okolnost do-

voljna je da se iz kopnene perspektive život na otoku doživljava kompliciranim. Problemi poput niske razine opremljenosti socijalnom i komunalnom infrastrukturom, koji se susreću i u naseljima na kopnu, na otocima zbog fizičke odvojenosti od gravitacijskih središta imaju znatno veću težinu. Stoga ne čudi što je dinamika svakodnevnog života na otoku često određena upravo vezom s kopnom, pri čemu odlazak i dolazak na posao, u školu, bolnicu, kazalište i na slične adrese, odnosno sve ono što čini svakodnevni život, nisu nimalo jednostavne radnje. Pratiti ritmove brodskih linija, koji su nerijetko uvjetovani vremenskim neprilikama, objektivno komplicira život na otoku i za otočane prije svega znači život sa stalnim osjećajem ovisnosti i nesigurnosti (Šimunović, 1994). To na određeni način potvrđuju i podaci koji pokazuju da je najlošija demografska situacija na onim otocima koji su vrlo slabo povezani s kopnom (Graovac, 2004), a i sami otočani problem broskog prijevoza apostrofiraju kao element koji izravno utječe na razinu kvalitete života na otoku (Podgorelec, 2008).

Osim problema povezanosti s kopnom postojeće analize kvalitete života na otocima kao veće nedostatke izdvajaju i neadekvatno organizirano osnovno obrazovanje (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011; Rončević, 2005) te zdravstvenu skrb (Podgorelec, 2008). Sve su to elementi koji stvaraju sliku o otoku kao ne previše poželjnome mjestu za svakodnevni život. No službeni podaci o kretanju broja stanovnika na hrvatskim otocima pokazuju suprotno. Naime popisom iz 2011. na hrvatskim otocima evidentirano je 124.955 stanovnika (Mišetić, 2013), što je 2535 stanovnika više u odnosu na popis iz 2001. Štoviše, to povećanje broja stanovnika na hrvatskim otocima nastavak je trenda rasta zabilježenog i u dva prethodna međupopisna razdoblja (Lajić i Mišetić, 2006). Analitički uvid međutim otkriva i dva bitna obilježja rasta ukupnog broja stanovnika na otocima. Prvo, na djelu je prostorna diferencijacija, odnosno porast broja stanovnika dogodio se tek na manjem broju otoka – veći rast zabilježen je samo na Krku, Viru, Pagu i Čiovu, dakle redovito na premoštenim otocima (Mišetić, 2013). Drugo bitno obilježje promjene broja stanovnika jest da je ona rezultat mehaničkoga kretanja i, što je važnije, riječ je o doseljavanju pretežito starijeg stanovništva na otoke (Mišetić, 2013; Nejašmić, 2013). Sve u svemu, smanjenje (bio)reprodukcije i biološka depopulacija koju Faričić, Graovac i Čuka (2010) uočavaju u analizi geografskih procesa malih hrvatskih otoka zapravo je temeljno obilježje demografskih procesa na svim ili gotovo svim hrvatskim otocima.

Nepovoljni dobni sastav stanovništva, poglavito manjak aktivnog stanovništva, znači da otoci oskudijevaju temeljnim razvojnim resursom – demografskim kapitalom. A jednadžba je vrlo jednostavna: bez ljudi nema

razvoja, a bez razvoja nema ljudi. Prema tome, na djelu je svojevrsni začarani krug koji ne samo da ugrožava vitalnost velikog broja otočnih naselja nego je i dobar dio njih doveo na rub opstanka. Poglavitito je tako na malim otocima, gdje »ostarjeli sastav stanovništva negativno utječe na ekonomsku aktivnost, društveni i kulturni život otočne sredine te dovodi do izumiranja pojedinih sastavnica kulturne baštine (govor, običaji i sl.)« (Faričić, Graovac i Čuka, 2010: 183), a u konačnici i do izumiranja otočnog stanovništva (Graovac, 2004).

Nasuprot tim nepovoljnim demografskim kretanjima hrvatski otoci u posljednjemu međupopisnom razdoblju bilježe veliki porast stambenog fonda, koji je sa 115.876 iz 2001. porastao na 170.646 stambenih jedinica u 2011., što je relativni rast od 47,3% (tablica 1). Odkakanje razmjera rasta stambenog fonda od kretanja broja otočnoga stanovništva postaje razumljivije ako se pogleda struktura stambenog fonda. Iz prvih rezultata popisa 2011. može se iščitati da je porast ukupnog broja stanova na hrvatskim otocima u najvećoj mjeri posljedica povećanja broja stanova koji se povremeno upotrebljavaju te onih koji se upotrebljavaju isključivo za obavljanje djelatnosti. Ukupni broj stanova u te dvije kategorije veći je za oko 40.000 jedinica u odnosu na prethodni popis i 2011. evidentirano ih je 98.489, što znači da čine oko 58% ukupnoga otočnog stambenog fonda. Spomenuta kategorija stanova za povremeno stanovanje obuhvaća zapravo dva tipa stanova, one koji se upotrebljavaju u vrijeme sezonskih radova u poljoprivredi te one za odmor. Upravo su stanovi za odmor u prethodnim popisima bili ona kategorija čiji je broj bilježio stabilan trend rasta, kako na nacionalnoj razini tako i na razini primorskih županija (Miletić, 2011). Osim toga i fenomen sekundarnog stanovanja na hrvatskim otocima već je dulje prisutan: još je popisom iz 2001. na otocima evidentirano više stanova za odmor nego stalno nastanjenih stanova, 49.854 prema 42.741 (Opačić, 2009). Na osnovi tih elementa može se pretpostaviti da je porast otočnoga stambenog fonda u posljednjemu međupopisnom razdoblju u velikoj mjeri posljedica rasta broja stanova za odmor.

Nadalje, podaci u tablici 1 pokazuju da se za razliku od porasta broja stanovnika porast broja stanova za odmor ne događa samo na premoštenim otocima.<sup>1</sup> Valja dodati da je znatnije širenje fenomena sekundarnog stanovanja na malim hrvatskim otocima zabilježeno već i u prethodnim razdobljima. Od 1971. do 2001. broj stanovnika na malim hrvatskim otocima smanjen je za 56%, a broj stanova za odmor u isto je vrijeme porastao za

<sup>1</sup> Detaljnija analiza strukture stambenog fonda i dinamike kretanja pojedinih kategorija stanova na hrvatskim otocima izlazi iz okvira ovoga rada.

320%, pri čemu u svome širenju na malim otocima stanovi za odmor sve više zauzimaju najvredniji otočni prostor (Faričić, Graovac i Čuka, 2010). Treba spomenuti i da je 2001. od svih evidentiranih stanova za odmor u Republici Hrvatskoj njih oko 27% bilo na otocima.

Tablica 1. Struktura stambenog fonda na hrvatskim otocima u 2001. i 2011.

Table 1. Structure of the housing stock on Croatian islands, 2001 and 2011

	Ukupni broj stanova			Stanovi za stalno stanovanje			Stanovi za povremeno stanovanje i za obavljanje djelatnosti		
	2001.	2011.	2001. – 2011.	2001.	2011.	2001. – 2011.	2001.	2011.	2001. – 2011.
Otoci povezani mostom	46.916	77.055	64,2%	17.445	23.964	37,4%	29.471	53.091	80,1%
Ostali otoci	68.960	93.591	35,7%	38.563	48.132	24,8%	30.397	45.398	49,4%
Otoci ukupno	115.876	170.646	47,3%	56.008	72.096	28,7%	59.868	98.489	64,5%

*Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci Državnog zavoda za statistiku, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Popisane osobe, kućanstva i stambene jedinice, prvi rezultati popisa 2011. po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, [www.dzs.hr](http://www.dzs.hr)*

Dakle navedeni podaci otkrivaju kako su hrvatski otoci znatno atraktivniji za povremeno nego za stalno stanovanje. Imajući na umu dimenzije rasta stambenog fonda, ponajprije broja stanova za povremeno stanovanje, izgledno je da sekundarno stanovanje postaje jedan od najsnažnijih čimbenika transformacije hrvatskih otočnih naselja, ali i otoka u cjelini te samim time fenomen sekundarnog stanovanja zasigurno postaje jedna od važnijih tema u promišljanju razvoja hrvatskih otoka.

## SEKUNDARNO STANOVANJE I MALE LOKALNE ZAJEDNICE

Već je spomenuta težnja da sekundarni stanovi zauzimaju najvredniji otočni prostor, međutim utjecaj sekundarnog stanovanja na razvoj hrvat-

skih otoka nije vidljiv samo na promjeni krajolika. Sekundarno stanovanje osim na fizionomiju otoka podjednako snažno utječe i na socijalnu okolinu tamo gdje se intenzivnije realizira. Karakter i intenzitet tih promjena ovise, dakako, o pojavnom obliku sekundarnog stanovanja.

Kada je riječ o pojavnim oblicima sekundarnog stanovanja, valja podsjetiti kako taj tip stanovanja podrazumijeva posjedovanje drugoga stana (ili više njih) koji se povremeno upotrebljava isključivo za odmor i rekreaciju. Ta definicija implicira svojevrsan hijerarhijski odnos između svakidašnjeg, radno aktivnog stanovanja te onoga usmjerenog na dokolicu. No iako se ta dva tipa stanovanja različito realiziraju, pridjev sekundarno nije oznaka važnosti sadržaja, već se odnosi prije svega na format, odnosno učestalost upotrebe; primarno je u pravilu prisutnije u životu kućanstva. Ipak, treba napomenuti da postoje i primjeri gdje se brišu granice između primarnog i sekundarnog stanovanja, ne samo po učestalosti nego i po načinu upotrebe. Promjene u sferi rada te zgušnjavanje vremena i prostora otvaraju sve više prostora za specifične multilokalne prakse u kojima granica između primarnog i sekundarnog stanovanja blijedi, što vodi uspostavi »horizontalnog, mrežnog modela stanovanja« (Mišetić, 2006: 30).

Dakle posrijedi je kompleksan i višeslojan fenomen, o čemu najbolje govori brojnost kriterija po kojima se sekundarno stanovanje može klasificirati (Opačić, 2011). Svakako valja spomenuti nužnost razlikovanja stanova za odmor koji su namjenski građeni i onih koji su prenamijenjeni iz stana za stalno stanovanje, zatim razliku s obzirom na razinu opremljenosti novogradnje (luksuzniji i komforniji stanovi te oni opremljeni osnovnim sadržajima), a važna je i razlika s obzirom na to ima li stanova za odmor manje ili više od stanova za stalno stanovanje na određenom prostoru ili je njihov broj podjednak. Te okolnosti izravno utječu na fizionomiju naselja, međutim za socijalne odnose unutar naselja znatno su važniji razlozi, odnosno motivi za sekundarno stanovanje. Baveći se motivima, Norris i Winston (2010) izdvajaju tri osnovne skupine razloga za posjedovanje sekundarnog stana: bijeg, investiranje i umirovljenje. U literaturi se često kao motiv spominje i kompenzacija, pri čemu ta interpretacija vidi sekundarno stanovanje kao pokušaj nadoknađivanja nedostataka stanovanja na prvoj adresi (Coppock, 1977a). Spomenimo još da neki autori sekundarno stanovanje dovode u kontekst teorije životnih stilova. Primjerice Halfacree (2012) smatra ga okosnicom heterolokalnoga životnog stila, dok ga Huijbens (2012) povezuje s dokoličarskim životnim stilom.

U navođenju razloga za posjedovanje stana za odmor ne smije se zanemariti ni činjenica da na odluku o stjecanju sekundarnog stana utječu i

strukturni čimbenici poput povećanja raspoloživih prihoda kućanstva, fleksibilnijega radnog vremena, unapređenja prometne povezanosti, ali i sve prisutnije kulture konzumerizma (Paris, 2009).

Premješajući fokus s uzroka na posljedice, valja naglasiti kako društvena relevantnost problematiziranja teme sekundarnog stanovanja proizlazi ponajprije iz činjenice da ta praksa ostavlja znatan otisak u prostoru i zajednici gdje se intenzivnije pojavljuje. Stoga ne čudi što su posljedice porasta broja stanova za odmor često bile u središtu akademskih rasprava, koje su se najviše vrtjele oko pitanja postavljenog prije više od trideset godina – je li sekundarno stanovanje prokletstvo ili blagoslov (Coppock, 1977b).

U sagledavanju koristi i šteta od sekundarnog stanovanja za male lokalne zajednice korisno je osloniti se na Huijbensa (2012) i njegovo razlikovanje formalnih i neformalnih posljedica. Pod formalnim posljedicama podrazumijeva utjecaj na lokalno gospodarstvo, ponajprije tržište rada i nekretnina, a pod neformalnim manje opipljive promjene lokalne kulture, mijenjanje vrijednosnih sklopova, običaja i obrazaca djelovanja lokalnog stanovništva. Prema toj podjeli, evidentno je da se u većim sredinama snažnije osjećaju formalne posljedice, dok su male lokalne zajednice izloženije neformalnim. Naime manjim zajednicama njihova demografska razrijeđenost ograničava sposobnost amortiziranja utjecaja širenja sekundarnog stanovanja na promjenu socijalnog ambijenta. Pritom je karakter promjene socijalnog ambijenta ponajviše povezan sa socijalnim ambicijama korisnika stanova za odmor (Brida, Osti i Santifaller, 2009). S jedne strane imamo situacije u kojima težnja za obnovom zavičajnosti ili stvaranjem nove zavičajnosti ima integracijski kapacitet (Huijbens, 2012; Rogić, 1990), dok s druge primjerice veća koncentracija stranih državljana (Brida, Osti i Santifaller, 2009) ili sekundarno stanovanje koje vodi gentrifikaciji i socijalnom raslojavanju (Paris, 2009) distancira povremene stanovnike od komunalnih aktivnosti i života lokalne zajednice, što u konačnici ugrožava i njezinu socijalnu održivost (Kelly i Hosking, 2008).

Neuključivanje korisnika sekundarnih stanova u lokalne aktivnosti pokazatelj je postojanja određene socijalne distance između povremenog i stalnog stanovništva. Iako dijele isto mjesto, te dvije skupine ne moraju dijeliti i iste vrijednosti, iskustva i interese. Te razlike vrlo često idu pod ruku s nedostatkom konsenzusa u vezi s nekim zajedničkim ciljevima, a kada se tome pridodaju i različiti načini života povremenih i stalnih stanovnika, teško je očekivati uspostavu odnosa uzajamne predanosti i odgovornosti među tim skupinama. A upravo su predanost i odgovornost onaj dodatak koji, prema Bruhnu (2011: 11), neku grupu pretvara u zajednicu. Pritom

pomanjkanje integracijskih silnica nerijetko rezultira nastankom odvojenih lokalnih zajednica povremenih i stalnih stanovnika, a taj paralelizam može biti trajni izvor sukoba, koji, osim što remeti lokalni socijalni ambijent, dugoročno ugrožava i kvalitetu života na tom prostoru.

Scenariju podijeljenog društva kao ishodu širenja sekundarnog stanovanja skloni su i autori poput Gartnera (1987) ili Konda, Rivera i Rullmana (2012), koji upozoravaju na latentne napetosti između stalnih i povremenih stanovnika, pripisujući uzrok toga njihovim suprotstavljenim stavovima o lokalnom razvoju, pri čemu su povremeni stanovnici skloniji protiviti se razvojnim projektima. Uzroke takva stava povremenih stanovnika ponajprije valja tražiti u želji da se spriječi povećanje fizičke gustoće naselja ili na bilo koji drugi način umanjí ambijentalna vrijednost odabrane lokacije. Ipak, valja napomenuti kako neki autori tvrde da se teza o dvije suprotstavljene skupine temelji na pogrešnoj pretpostavci da lokalno stanovništvo čini homogenu skupinu koja dijeli iste interese i prioritete (Farstad i Rye, 2013; Paris, 2009). Bez obzira na utemeljenost teze o antagonizmu između stalnog i povremenog stanovništva neupitno je da ulaskom većeg broja korisnika sekundarnih stanova na neko područje, na scenu dolazi novi akter koji postaje prilično zainteresiran za lokalni razvoj, pri čemu najčešće ta nova skupina dionika znatno manje može utjecati na razvoj nego što bi htjela te smatra da joj lokalni razvoj donosi manje koristi nego što bi trebao (Farstad i Rye, 2013).

Na pitanje je li sekundarno stanovanje blagoslov ili prokletstvo nema kategoričnog odgovora. Moguće je tek pojedinačno, od naselja do naselja, vagati koristi i štete koje dolaze sa širenjem sekundarnog stanovanja. Pritom se takva analiza ne bi smjela svesti na primjenu satelitske bilance, odnosno brojenje koliko su novca u neko mjesto izravno ili neizravno donijeli vlasnici stanova za odmor. Takvu mjerenju izmiče dodana vrijednost sekundarnog stanovanja u odnosu na klasični turizam. Naime korisnici stanova za odmor osim novca u lokalnu zajednicu ulažu i svoje slobodno vrijeme, identitete, lojalnost i, što je najvažnije, socijalni kapital, a upravo socijalni kapital, veze i poznanstva u kombinaciji sa željom da se pomogne mogu osnažiti razvojnu sposobnost lokalne zajednice (Rye i Gunnerud Berg, 2011). Osim toga postoje i situacije gdje su takve analize koristi i troškova bespredmetne jer su procesi deagrarizacije i deruralizacije doveli do toga da je sekundarno stanovanje za neke opustošene ruralne regije jedino što prijeći potpuno gašenje života u naselju.

Stavljajući sposobnost sekundarnog stanovanja da mijenja socijalni ambijent u kontekst perspektive hrvatskih otoka, gdje nepovoljni nalazi stanja



demografskoga kapitala upućuju na ugroženost njihove vitalnosti, posebice izraženu kod malih otoka, postavlja se pitanje je li u ovom trenutku sekundarno stanovanje za neke od njih jedina opcija zadržavanja žive supstance i opstanka života na njima. Upravo imajući na umu to pitanje, u ovom se radu na primjeru otoka Zlarina pokušava sagledati koliko je sekundarno stanovanje prisutno u životu jedne male otočne zajednice. Osnovni su ciljevi rada dobiti uvid u obilježja sekundarnog stanovanja na Zlarinu, utvrditi stavove korisnika stanova za odmor o načinu na koji sekundarno stanovanje utječe na život na Zlarinu te dobiti uvid u njihove stavove o budućem razvoju otoka.

## O ZLARINU

Zlarin je jedino naselje na istoimenome srednjodalmatinskom otoku smještenom u šibenskom arhipelagu. Otok je dio Grada Šibenika, od kojega je udaljen trideset minuta vožnje redovnom brodskom linijom. Površina otoka tek je nešto veća od osam četvornih kilometara i na njemu je prema popisu iz 2011. živjelo 278 stanovnika u 144 kućanstva. U prošlosti je najveći broj stanovnika na Zlarinu zabilježen popisom iz 1869. godine, 3063 stanovnika, dok ih je 1921. bilo 1980, a od 1961. do 2001. zabilježen je pad broja s 920 na 276 stanovnika. Dinamika gubitka stanovništva na Zlarinu ne razlikuje se znatnije od one na većini hrvatskih malih otoka; proces je počeo intenzivnim iseljavanjem radno aktivnog stanovništva, a nastavlja se biološkom depopulacijom. Razmjeri gubitka stanovništva na Zlarinu zasigurno su pridonijeli da se u analizi provedenoj za potrebe izrade Nacionalnog programa razvitka otoka iz 1997. Zlarin nalazio u skupini trideset najnerazvijenijih hrvatskih otoka (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011).

Navedeni podaci pokazuju da je u posljednjemu međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) na otoku evidentiran porast broja stanovnika za dvije osobe. No najvjerojatnije je riječ o fiktivnom povećanju koje je karakteristično za hrvatske otoke s većim brojem stanova za odmor. Naime vlasnici stanova za odmor često formalno prijavljuju prebivalište, a i na popisu se izjašnjavaju kao otočna populacija kako bi izbjegli novčana davanja za posjedovanje stanova za odmor (Lajić i Mišetić, 2006). Prema jednoj procjeni novijeg datuma temeljenoj na anketnom istraživanju, broj stalnih stanovnika Zlarina kreće se između 180 i 200 (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Ljeti se brojno stanje bitno mijenja, i u tom razdoblju zna biti i više od 2000 osoba na otoku (*Urbanistički plan uređenja Zlarina*, 2009).



A upravo su fiktivni i povremeni stanovnici otoka središnja tema ovoga rada. Podaci iz tablice 2 pokazuju da stanovi za odmor na Zlarinu imaju dugu tradiciju; već ih je 1971. evidentirano 111, dok ih je 2001., što je posljednji službeni podatak, bilo 329 i tada su činili oko dvije trećine ukupnoga stambenog fonda otoka. Za 2011. dostupni su samo djelomični podaci, po kojima je na Zlarinu ukupno evidentirano 840 stanova svih vrsta, što znači da se ukupni stambeni fond povećao za 330 stambenih jedinica u odnosu na prethodni popis. S obzirom na trendove iz prethodnih popisnih razdoblja te nakon uvida na terenu, s vrlo velikom dozom sigurnosti može se pretpostaviti da je evidentirani porast stambenog fonda na otoku u znatnoj mjeri rezultat rasta broja stanova za odmor. Prema tome, sekundarno stanovanje na Zlarinu posljednjih je četrdesetak godina bilo, i ostaje, jednim od najvažnijih čimbenika transformacije naseljske zbilje.

Tablica 2. Kretanje broja stanovnika i stanova na otoku Zlarinu od 1971. do 2011.

Table 2. The number of inhabitants and dwellings on the island of Zlarin, 1971–2011

Godina	Broj stanovnika	Ukupno stanova	Stanovi za stalno stanovanje			Stanovi za povremeno stanovanje		Stanovi u kojima se samo obavljala djelatnost	
			nastanjeni stanovi	privremeno nenasanjeni stanovi	napušteni stanovi	stanovi za odmor	stanovi upotrebljavani u vrijeme sezonskih radova u poljoprivredi		
1971.	635	367	231	5	20	111	-	-	
1981.	399	491	175	18	42	255	1	-	
1991.	359	523	143	25	2	353	-	-	
2001.	276	510	124	30	24	329	-	3	
2011.	278	840	389			451			

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD ROM, 2005.; *Popis stanovništva i stanova 1971.*, Stanovi – korišćenje i nastanjena lica, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 1981.*, Kućanstva i stanovi – rezultati po naseljima i općinama, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1982.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991.*, Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci

*Državnog zavoda za statistiku, Državni zavod za statistiku, Zagreb.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci Državnog zavoda za statistiku, Državni zavod za statistiku, Zagreb.; Popisane osobe, kućanstva i stambene jedinice, prvi rezultati popisa 2011. po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr*

Analiza obilježja stanova za odmor na temelju popisnih podataka iz 2001. (noviji nisu dostupni) otkriva dvije zlarinske posebnosti (tablica 3). Ponajprije je zanimljivo što su 2001. stanovi za odmor na Zlarinu u prosjeku imali korisnu stambenu površinu od oko 78 m<sup>2</sup>, što je više od prosjeka hrvatskih otoka, oko 67 m<sup>2</sup>, te znatno više od prosjeka za Hrvatsku bez otokâ, oko 53 m<sup>2</sup>. Druga posebnost sekundarnog stanovanja na Zlarinu jest tip zgrade u kojoj se nalazi stan za odmor. Naime na Zlarinu su najbrojniji stanovi za odmor u naslijeđenoj obiteljskoj kući, a to su oni stanovi koji su doživjeli konverziju iz stalne u povremenu adresu stanovanja. Nasuprot tome na hrvatskim otocima, ali i u »ostatku« Hrvatske dominiraju stanovi za odmor u vikendicama, a ta kategorija pokriva namjenski građene stanove za odmor. Iz razdiobe u tablici 3 vidljivo je da su na Zlarinu stanovi za odmor u naslijeđenoj obiteljskoj kući imali udio od oko 55%, što je bitno više u odnosu na otočna naselja, gdje je udio te kategorije bio oko 12%, te u odnosu na nacionalnu razinu, gdje je udio stanova za odmor u tom tipu zgrade bio još niži, oko 9%.

Tablica 3. Osnovna obilježja stanova za odmor na otoku Zlarinu, u otočnim naseljima te u Republici Hrvatskoj bez otokâ u 2001.

Table 3. Basic characteristics of second homes on the island of Zlarin, other Croatian islands and in Croatia without island settlements, 2001

	Zlarin	Otočna naselja	Hrvatska bez otokâ
Prosječna površina stana za odmor	78 m <sup>2</sup>	67 m <sup>2</sup>	53 m <sup>2</sup>
Tip zgrade u kojoj se nalazi stan za odmor	u vikendici	40,7%	85,2%
	u naslijeđenoj obiteljskoj kući	55,3%	9,3%
	u drugoj vrsti zgrade	4,0%	5,4%

*Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci Državnog zavoda za statistiku, Državni zavod za statistiku, Zagreb.*

Dakle na izvedbenoj razini sekundarno stanovanje na Zlarinu odstupa od prosjeka, i nacionalnoga i otočnoga. Posebno je pritom zanimljiva dominacija (stanje iz 2001.) sekundarnog stanovanja, koje revitalizira postojeće stambene objekte na Zlarinu. Naime ta karakteristika upućuje na postojanje želje da se sekundarno stanovanje uklopi u naseljsku fizionomiju. Slijedeći taj trag, ovim se radom nastoji propitati jesu li takve integracijske ambicije vidljive i u načinu na koji je sekundarno stanovanje prisutno u svakodnevnom životu otoka, pri čemu je analiza usredotočena na pogled iz perspektive korisnikâ stanova za odmor.

## METODOLOGIJA

U radu su prikazani podaci prikupljeni anketnim istraživanjem »Biti na Zlarinu« provedenim od ožujka do svibnja 2013. Anketno istraživanje provedeno je uz pomoć online-upitnika s 28 pitanja.

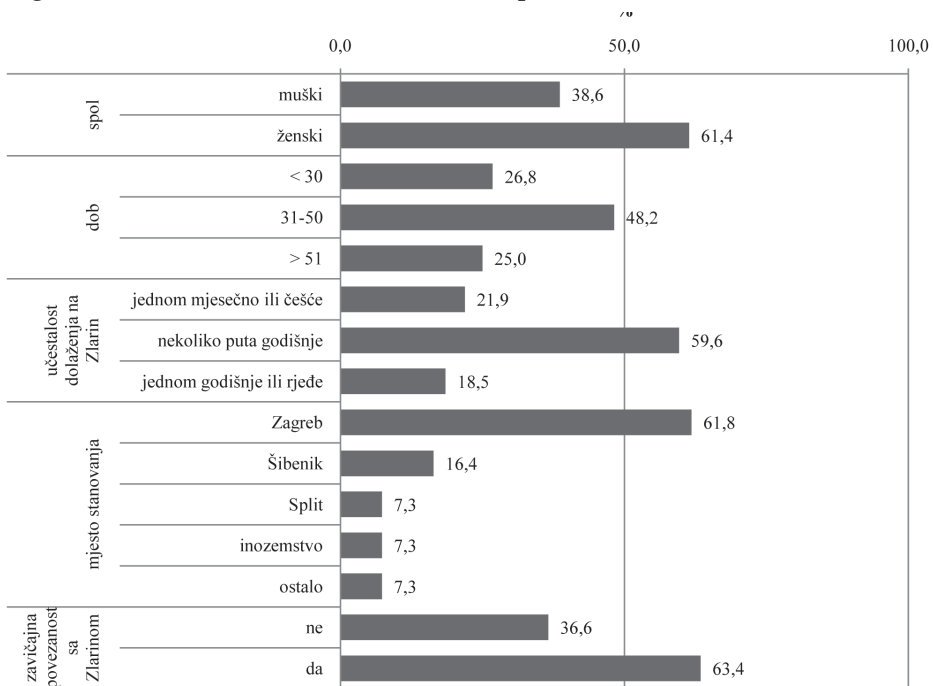
Korisnici stanova za odmor na Zlarinu, čiji su odgovori analizirani u ovom radu, bili su jedna od ciljanih populacija obuhvaćenih spomenutim istraživanjem. Populaciju korisnika stanova za odmor kao specifičnu kategoriju povremenih stanovnika prilično je teško definirati, a još teže obuhvatiti istraživanjem. Poznato je da na dostupnost korisnika stanova za odmor utječu čimbenici koje je prilično teško kontrolirati, ponajviše jer dinamiku upotrebe stanova za odmor uvjetuju individualni ritmovi života, ali vrlo često i vremenske prilike. Prema tome, osnovna teškoća pri provedbi istraživanja usmjerenog na korisnike stanova za odmor jest dostupnost ispitanika. Stoga se pri odabiru ispitanika uključenih u uzorak na kojem je provedeno istraživanje »Biti na Zlarinu« primijenila tehnika »snježne grude« potpomognuta viralnim marketingom i društvenim mrežama. U inicijalnoj skupini ispitanika uključenih u istraživanje bile su osobe navedene u lokalnom adresaru e-pošte, koje su zamoljene da popune upitnik te da informaciju o istraživanju proslijede svojim poznicima. Osim toga napravljena je i stranica istraživanja na Facebooku te se putem te društvene mreže širio poziv za sudjelovanje u istraživanju.

Upotrebom svih navedenih kanala istraživanjem je obuhvaćeno 114 ispitanika čije kućanstvo posjeduje stan za odmor na Zlarinu (slika 1). Uzorkom je bilo obuhvaćeno nešto više ispitanika ženskoga nego muškoga spola – žena je bilo oko 61%, a muškaraca oko 39%. Gotovo polovina ispitanika imala je između 31 i 50 godina, dok ih je oko 27% bilo u dobnoj kategoriji 18 – 30, a 25% u dobnoj kategoriji 51+. Analiza odgovora na pitanje o mjestu stanovanja pokazala je da je najviše ispitanika s područja Zagreba, odakle ih

je oko 62%, a drugi su po brojnosti ispitanici s područja grada Šibenika, oko 16%. Važno je istaknuti da većina ispitanika relativno često dolazi na Zlarin – njih gotovo 60% nekoliko puta godišnje, dok ih oko 22% dolazi jednom mjesečno ili češće, a tek oko 19% jednom godišnje ili rjeđe.

Slika 1. Osnovna obilježja uzorka

Figure 1. Main characteristics of the sample



## REZULTATI

### O stanovima za odmor

Podaci o tome kada su ispitanici, odnosno njihova kućanstva, počeli upotrebljavati stan za odmor na Zlarinu pokazuju više-manje ravnomjernu vremensku distribuciju. Šezdesete godine 20. stoljeća izdvajaju se kao razdoblje za koje je najviše ispitanika reklo da su tada počeli upotrebljavati stanove za odmor. Iz podataka navedenih u tablici 4 može se iščitati i da se zanimanje za posjedovanje stanova za odmor na Zlarinu ni u prvih desetak godina 21. stoljeća ne smanjuje.

Tablica 4. Razdoblje početka upotrebe stana za odmor na Zlarinu

Table 4. Beginning of second home use on the island of Zlarin

Razdoblje	%
do 1960.	15,3
1961. – 1970.	20,4
1971. – 1980.	18,4
1981. – 1990.	13,3
1991. – 2000.	13,3
2001. – 2010.	14,3
2011. – 2013.	5,1%

Tablica 5. Površina i način stjecanja stana za odmor

Table 5. Size of second home and the way of its acquisition

Površina stana za odmor	<49 m <sup>2</sup>	15,0%
	50 – 74 m <sup>2</sup>	42,0%
	>75 m <sup>2</sup>	43,0%
Način stjecanja stana za odmor	sagradili	16,8%
	kupili	23,9%
	naslijedili	59,3%

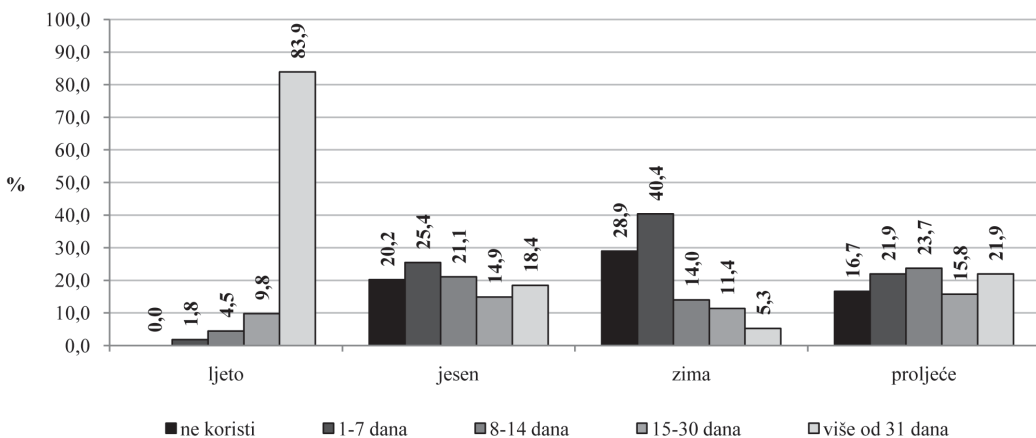
Prosječna veličina stanova za odmor koje upotrebljavaju ispitanici obuhvaćeni istraživanjem nešto je veća od prosjeka zabilježenog popisom iz 2001. i iznosi 85 m<sup>2</sup>. Dimenzioniranost stanova za odmor sagledana kroz tri veličinske kategorije pokazuje da je najmanje bilo onih manjih od 49 m<sup>2</sup>, ukupno 15%, dok su preostali stanovi za odmor ravnomjerno raspodijeljeni u dvije veličinske kategorije: u kategoriji 50 – 74 m<sup>2</sup> bilo ih je 42%, a u kategoriji >75 m<sup>2</sup> bilo ih je 43%. Kada je riječ o načinu stjecanja stana za odmor, najveći broj ispitanika, oko 60%, izjavio je da su stan za odmor naslijedili, zatim njih oko 24% navelo je da su objekt kupili, a najmanje, oko 17%, izjavilo je da su stan za odmor sagradili.

## Kako provode vrijeme na Zlarinu?

Prikupljeni podaci o količini vremena koje se provede na Zlarinu, odnosno o učestalosti upotrebe stanova za odmor u skladu su s očekivanjem. Upotreba stanova za odmor i na Zlarinu ima sezonski karakter – najviše se upotrebljavaju ljeti, znatno manje u proljeće i jesen, a najmanje zimi. Razdioba prikazana na slici 2 otkriva da je čak oko 84% ispitanika izjavilo da se njihovi stanovi za odmor ljeti upotrebljavaju dulje od mjesec dana te je oko 29% ispitanika navelo da se zimi njihovi stanovi za odmor uopće ne upotrebljavaju. Interesantan je i podatak da samo oko 15% ispitanika, odnosno njihovih kućanstva upotrebljava sekundarne stanove isključivo ljeti. Drugim riječima, na Zlarinu dosta korisnika stanova za odmor boravi i izvan ljetne sezone godišnjih odmora.

Slika 2. Učestalost upotrebe stana za odmor po godišnjim dobima

Figure 2. Frequency of second home use by the seasons

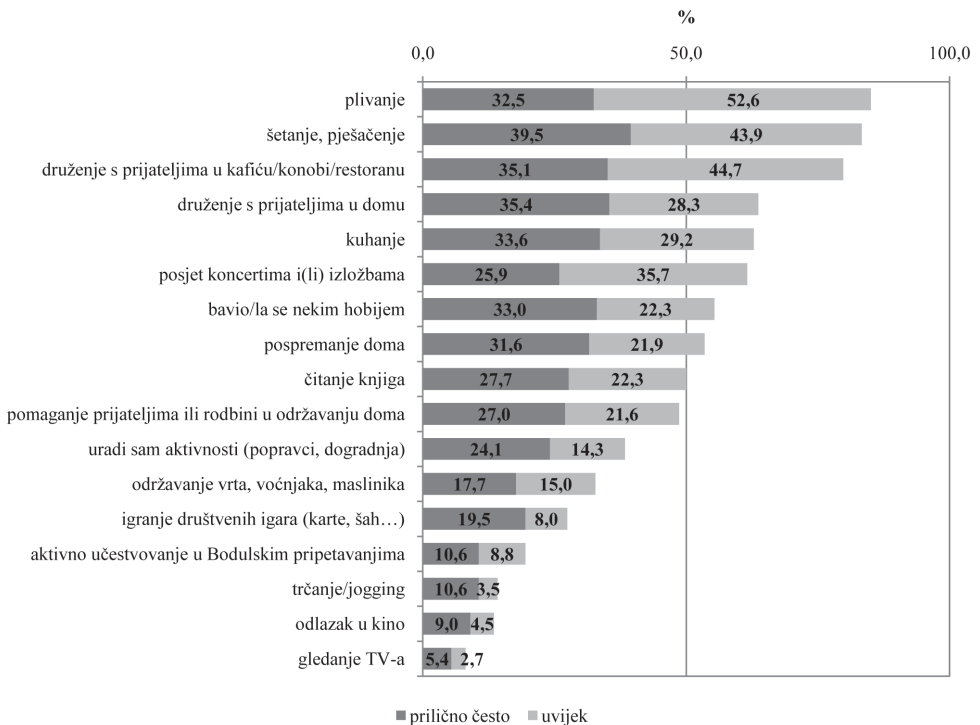


Kada je riječ o načinu provođenja vremena na Zlarinu, podaci prikazani na slici 3 otkrivaju da se ispitanici najčešće bave nekim oblikom lagane rekreacije, njih oko 85% izjavilo je da dok su na otoku, prilično često ili gotovo uvijek plivaju, a oko 83% isto je reklo za šetnje i pješačenje. Veliki broj ispitanika, oko 80%, izjavio je da prilično često ili gotovo uvijek dok su na otoku provode vrijeme s prijateljima u kafićima ili konobama. S druge strane, najmanje atraktivnim aktivnostima u provođenju vremena na otoku pokazalo se gledanje televizije, odlazak u kino, ali i nešto intenzivniji oblik rekreacije poput trčanja – tim trima aktivnostima boraveći na otoku bavi se redovito

tek između 8 i 14% ispitanika. Kao zanimljiv nalaz svakako valja istaknuti da gotovo polovina ispitanika prilično često ili uvijek kada su na Zlarinu pomaže prijateljima ili rodbini u održavanju doma, a njih oko 61% posjećuje koncerte i izložbe. O karakteru sekundarnog stanovanja na Zlarinu govori i podatak da se otprilike trećina ispitanika prilično često ili uvijek kada su na Zlarinu bavi održavanjem vrta, voćnjaka ili maslinika. Naime spomenute djelatnosti na određeni način impliciraju češće posjećivanje drugoga doma, a onda i dublju povezanost s njime.

Slika 3. Učestalost obavljanja različitih aktivnosti tijekom boravka na Zlarinu (prikazan je samo udio za odgovore *prilično često* i *uvijek*)

Figure 3. Frequency of performing various activities while staying on the island of Zlarin (only percentage of the answers *quite often* and *always* are presented)



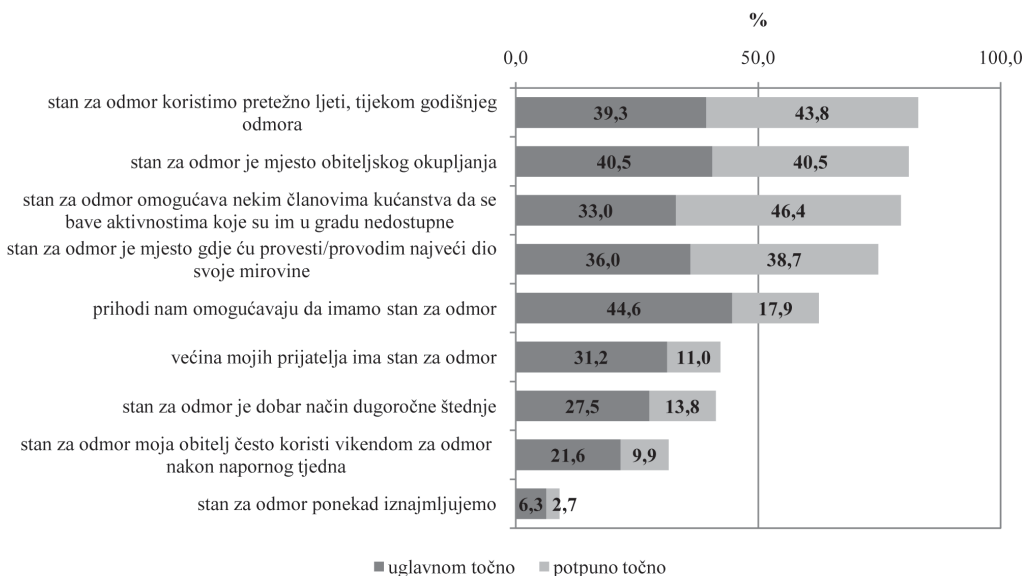
U sljedećem se koraku kroz nekoliko razina pokušalo kontekstualizirati posjedovanje stana za odmor (slika 4). Propitivanje razlogâ i načinâ upotrebe stanova za odmor pokazalo je da ispitanici stan za odmor najčešće



dovode u vezu s provođenjem ljetnih godišnjih odmora, zatim s obiteljskim okupljanjem te s obavljanjem aktivnosti koje su im nedostupne u gradu; ta tri elementa kao bitne odrednice posjedovanja sekundarnog stana navelo je oko 80% ispitanika. Znatni broj ispitanika, oko 75%, navodi da je stan za odmor mjesto u kojem planiraju češće provoditi vrijeme nakon odlaska u mirovinu, dok je oko 63% ispitanika izjavilo da im prihodi omogućuju da imaju stan za odmor. Znatno manje ispitanika, oko 42%, navelo je da njihovi prijatelji također imaju stan za odmor, a sličan je udio (oko 41%) i onih koji posjedovanje stana za odmor smatraju dobrim načinom dugoročne štednje. Boravak vikendom u svrhu tjednog odmora kao najčešći način upotrebe stana za odmor navelo je oko 31% ispitanika, a zanimljivo je da je samo 9% ispitanika izjavilo da stan za odmor ponekad iznajmljuje.

Slika 4. Razlozi posjedovanja stana za odmor (prikazan je samo udio za odgovore *uglavnom točno* i *potpuno točno*)

Figure 4. Reasons for owning a second home (percentage of the answers *somewhat true* and *completely true* are presented)

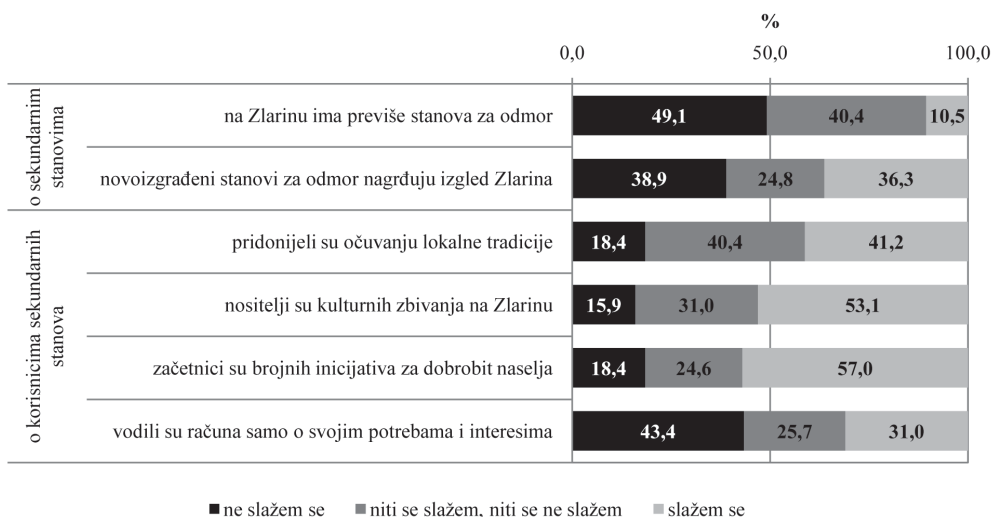


## Utjecaj sekundarnog stanovanja na život na Zlarinu

Razdioba na slici 5 otkriva da korisnici sekundarnih stanova imaju uglavnom pozitivnu sliku o sekundarnom stanovanju na Zlarinu. Pritom kada je riječ o objektima, odnosno o viđenju načina na koji sekundarni stanovi utječu na fizionomiju Zlarina, samo desetak posto ispitanika smatra da ih je na Zlarinu previše, dok oko trećine ispitanika smatra da novoizgrađeni stanovi za odmor nagrđuju vizuru Zlarina. Ocjenjujući ulogu koju korisnici stanova za odmor imaju u životu lokalne zajednice, najveću potporu ispitanici su dali tvrdnjama da su korisnici sekundarnih stanova začetnici brojnih inicijativa za dobrobit naselja (57%) te da su nositelji kulturnih zbivanja na Zlarinu (53,1%). Zatim, većina ispitanika, 41,2%, slaže se s tvrdnjom da su korisnici stanova za odmor pridonijeli očuvanju lokalne tradicije, dok njih tek oko trećine smatra kako su korisnici sekundarnih stanova vodili računa samo o svojim potrebama i interesima.

Slika 5. Stavovi o utjecaju sekundarnog stanovanja na život na Zlarinu

Figure 5. Views on the impact of second home use on the life on the island of Zlarin



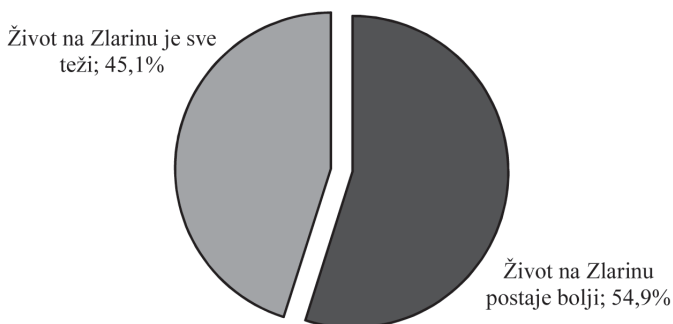
## Podrška planovima za razvoj Zlarina

Na općenito pitanje upućeno korisnicima stanova za odmor da iznesu mišljenje o tome kako je živjeti na Zlarinu, 54,9% ispitanika odgovorilo je da život na Zlarinu postaje bolji, dok 45,1% smatra da je sve teži (slika 6). Da-

kle među ispitanicima je nešto više optimista, međutim razdioba odgovora otkriva da veliki broj ispitanika misli da je Zlarin mjesto koje ne nudi dobru životnu perspektivu.

Slika 6. Kako se živi na Zlarinu?

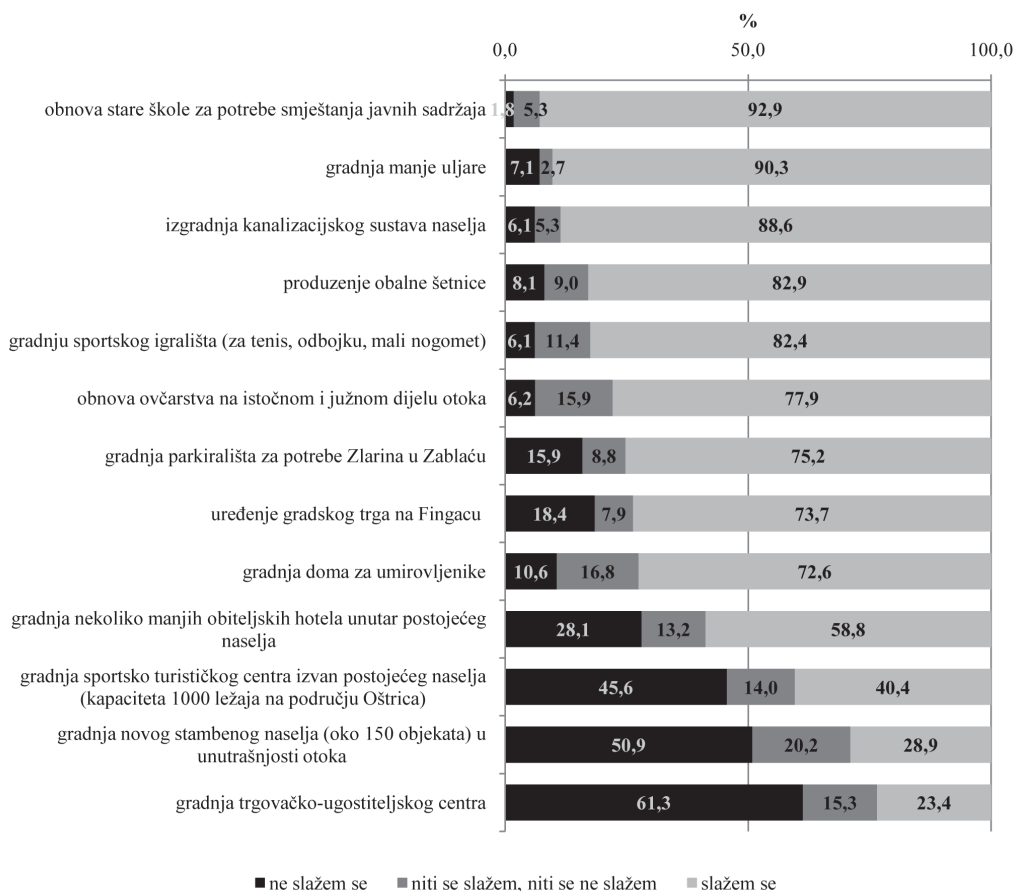
Figure 6. What life is like on the island of Zlarin?



Stav korisnika stanova za odmor prema planovima gradnje i uređenja Zlarina prikazan je na slici 7. Riječ je o nekima od sadržaja i aktivnosti navedenima u *Urbanističkom planu uređenja Zlarina* (2009), temeljnome razvojnom dokumentu za otok Zlarin. Korisnicima stanova za odmor prihvatljiva je velika većina pojedinih elemenata plana uređenja Zlarina. Najveću potporu dobile su obnova stare škole, gradnja manje uljare te izgradnja kanalizacijskog sustava, tri projekta koja podupire između 92,9% i 82,6% ispitanika. Najmanju potporu dobile su gradnja trgovačko-ugostiteljskog centra te gradnja novoga stambenog naselja (oko 150 objekata) u unutrašnjosti otoka. Ta dva projekta natpolovična većina ispitanika ne smatra prihvatljivima. Na veći otpor među ispitanicima naišao je i projekt gradnje sportsko-turističkog centra izvan postojećeg naselja (kapaciteta tisuću ležajeva na području Oštrica), kojem se protivi nešto manje od polovine ispitanika.

Slika 7. Prihvatljivost pojedinih razvojnih projekata na Zlarinu

Figure 7. Acceptance of particular development projects on the island of Zlarin



## ZAKLJUČAK

Uvodno je rečeno da je u posljednjemu međupopisnom razdoblju došlo do određenog porasta ukupnog broja stanovnika na hrvatskim otocima, ali su i istaknuta dva indikativna obilježja otočne demografske tranzicije. Jedno je da se porast broja stanovnika zapravo događa samo na manjem broju otoka, a drugo da je rast rezultat mehaničkog preseljenja, i to pretežito

osoba starije životne dobi. Stoga povećanje broja stanovnika nije pomoglo promjeni trenda starenja stanovništva niti je pridonijelo porastu broja radno aktivnog stanovništva na hrvatskim otocima. No paralelno s nepovoljnim demografskim kretanjima, na hrvatskim otocima događa se značajan rast broja stambenih objekata. U posljednjemu međupopisnom razdoblju ukupni otočni stambeni fond narastao je za pedesetak posto. Tolikom rastu najviše je pridonijelo povećanje broja stanova za povremeno stanovanje, odnosno ponajviše stanova za odmor.

U tom se kontekstu u ovom radu na primjeru Zlarina htjelo dobiti uvid u osnovne konture fenomena otočnoga sekundarnog stanovanja, u stavove korisnika sekundarnih stanova o načinu na koji taj fenomen utječe na život lokalne zajednice te o lokalnoj razvojnoj perspektivi. Potrebne informacije za razumijevanje tih tema prikupljene su anketnim istraživanjem među korisnicima sekundarnih stanova na Zlarinu. Pritom valja napomenuti da je istraživanje provedeno na neprobabilističkom uzorku, što donekle ograničava domet zaključivanja, ali omogućuje barem uvid u neke osnovne oblike analiziranih struktura i procesa. Preciznije analize, dakako, zahtijevaju istraživanje na kompleksnije kreiranim uzorcima.

Analiza podataka prikupljenih anketnim upitnikom pokazala je da su među ispitanicima najbrojniji oni čija su kućanstva počela upotrebljavati stan za odmor na Zlarinu prije trideset i više godina. Povezanost koja traje toliko dugo zasigurno je već prerasla u privrženost mjestu. Nadalje, propitivanje razloga i načina upotrebe stanova za odmor otkriva dva bitna obilježja sekundarnog stanovanja na Zlarinu. Prvo se odnosi na sadržaj te prakse, i tu je analiza pokazala da ispitanici posjedovanje sekundarnog stana češće vezuju uz inverziju svakodnevice i obiteljsko okupljanje nego uz neke pragmatične razloge (iznajmljivanje ili štednja). Taj među ispitanicima prevladavajući tip motivacije za posjedovanje sekundarnog stana u pravilu rezultira snažnijim povezivanjem s mjestom i njihovom većom spremnošću za uključivanje u lokalna zbivanja. Drugo uočeno obilježje sekundarnog stanovanja odnosi se na njegovu formu i tu analiza prikupljenih odgovora pokazuje kako su kod upotrebe stana za odmor zastupljeniji rjeđi dolasci koji traju dulje, dok je u znatno manjoj mjeri stan za odmor tretiran kao mjesto boravka vikendom u svrhu tjednog odmora. Ta razlika u načinu upotrebe u stručnoj literaturi (Müller, 2006; Opačić, 2011) osnova je za razlikovanje tzv. vikendice (*weekend homes*) od kuća za odmor (*vacation homes*), pri čemu su ove druge opremljenije i nude komfornije stanovanje, što djelomično objašnjava odskakanje prosječne veličine zlarinskih sekundarnih stanova u odnosu na ostatak Hrvatske.

Nadalje, prikupljeni odgovori pokazuju da dinamika upotrebe stanova za odmor ima sezonski karakter; ispitanici su naveli da se najviše dana u njima boravi ljeti, znatno manje u proljeće i jesen, a najmanje zimi. No važno je istaknuti da je većina ispitanika navela kako se njihovi stanovi za odmor upotrebljavaju tijekom cijele godine. Dakle dio korisnika sekundarnih stanova, iako su tek povremeni stanovnici Zlarina, ipak je često prisutan u naselju. Analiza aktivnosti kojima se bave dok su na otoku pokazala je da znatan dio vremena provode izvan sekundarnih stanova, i to vrlo često u druženju, a oko polovine ih aktivno pomaže rodbini i prijateljima u održavanju doma. Nalaz o društvenosti sekundarnog stanovanja govori o prisutnosti njihovih korisnika u životu lokalne zajednice, čemu valja pridodati kako su oko dvije trećine ispitanika izravno ili preko člana obitelji zavičajno povezane sa Zlarinom. Sve navedeno upućuje na to da je dobar dio korisnika stanova za odmor postao i sastavni dio zlarinske svakodnevice.

Na pitanje da ocijene svoju ulogu, odnosno važnost koju sekundarno stanovanje ima na Zlarinu, tek manji dio ispitanika ističe problem fokusiranosti te skupine na sebe i svoje interese, dok većina smatra da sekundarno stanovanje pridonosi boljitku Zlarina, odnosno lokalnoj zajednici. Na pitanje da se izjasne o planovima za razvoj Zlarina i ocijene prihvatljivost pojedinih planiranih zahvata na otoku, ispitanici su podržali najveći broj njih. Neprihvatljiva većini ispitanika bila su tek tri projekta koja ili dovode do znatnijeg povećanja fizičke gustoće na otoku (gradnja sportsko-turističkog centra te novog naselja) ili pak bitno odudaraju od postojećeg načina života na otoku (trgovačko-ugostiteljski centar). Ovdje bi, u svakom slučaju, bilo zanimljivo vidjeti kako na planirane zahvate na otoku reagira stalno stanovništvo te na taj način na konkretnom slučaju testirati tezu o imanentnom sukobu stalnih i povremenih stanovnika u vezi s lokalnom razvojnom perspektivom. Osim toga u fokusu nekog budućeg istraživanja sekundarnog stanovanja na Zlarinu svakako bi trebao biti problem uključenosti korisnika stanova za odmor u pojedine komunalne aktivnosti. Važna je tema i pitanje socijalnoga kapitala korisnika stanova za odmor i načina na koji on (ne) pridonosi socijalnoj održivosti na Zlarinu.

Ovim se radom željelo skrenuti pozornost na to da osim promjene fizionomije prostora u koji ulazi, sekundarno stanovanje snažno djeluje i na socijalni ambijent. Ta dimenzija fenomena postaje posebno važna u trenutku kada razmjeri i dinamika porasta potražnje za stanovima za odmor pokazuju da je sekundarno stanovanje postalo jedan od najsnažnijih čimbenika preobrazbe otočne zbilje. Budući da je riječ o prostorima koje karakterizira demografska regresija, dolazak novog stanovništva, makar i povremenoga,

tim sredinama otvara neke nove mogućnosti. Nalazi dobiveni ovim istraživanjem na primjeru sekundarnog stanovanja na Zlarinu pokazuju da se dobar dio korisnika stanova za odmor vezao uz naselje i otok, da su prisutni u životu lokalne zajednice te zainteresirani za razvoj otoka. Drugim riječima, valja očekivati da i to povremeno stanovništvo može pridonijeti boljitku, a samim time i socijalnoj održivosti lokalne zajednice. Imajući to na umu, postaje razumljivije zašto je širenje sekundarnog stanovanja primjerice u Norveškoj prepoznato kao jedna od ključnih strategija ruralnog restrukturiranja (Farstad i Rye, 2013).

## LITERATURA

- Brida, J. G., Osti, L. i Santifaller, E. (2009). Second homes and the need for policy planning, *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6 (1): 141–163.
- Bruhn, J. G. (2011). *The Sociology of Community Connections*. New York: Springer.
- Coppock, J. T. (1977a). Second Homes in Perspective, u: J. T. Coppock (ur.). *Second Homes: Curse or Blessing?* Oxford: Pergamon Press, 1–15.
- Coppock, J. T. (ur.). (1977b). *Second Homes: Curse or Blessing?* Oxford: Pergamon Press.
- Faričić, J., Graovac, V. i Čuka, A. (2010). Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije, *Geoadria*, 15 (1): 145–185.
- Farstad, M. i Rye, J. F. (2013). Second home owners, locals and their perspectives on rural development, *Journal of Rural Studies*, 30: 41–51, doi: 10.1016/j.jrurstud.2012.11.007.
- Gartner, W. C. (1987). Environmental impacts of recreational home developments, *Annals of Tourism Research*, 14 (1): 38–57, doi: 10.1016/0160-7383(87)90046-6.
- Graovac, V. (2004). Otoci na rubu izumiranja – primjer zadarskih otoka, *Geoadria*, 9 (2): 183–210.
- Halfacree, K. (2012). Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities, *Population, Space and Place*, 18 (2): 209–224, doi: 10.1002/psp.665.
- Huijbens, E. H. (2012). Sustaining a Village's Social Fabric?, *Sociologia Ruralis*, 52 (3): 332–352, doi: 10.1111/j.1467-9523.2012.00565.x.
- Kelly, G. i Hosking, K. (2008). Nonpermanent Residents, Place Attachment, and "Sea Change" Communities, *Environment and Behavior*, 40 (4): 575–594, doi:10.1177/0013916507302246.
- Klempić Bogadi, S. i Podgorelec, S. (2011). Sociogeografske promjene u malim otočnim zajednicama – primjer otoka Zlarina, *Geoadria*, 16 (2): 189–209.
- Kondo, M. C., Rivera, R. i Rullman, S. (2012). Protecting the idyll but not the environment: Second homes, amenity migration and rural exclusion in Washington State, *Landscape and Urban Planning*, 106 (2): 174–182, doi: 10.1016/j.landurbplan.2012.03.003.



- Lajić, I. i Mišetić, R. (2006). *Otočni logaritmi: aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na Jadranskim otocima*. Zagreb: Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka – Institut za migracije i narodnosti.
- Miletić, G. M. (2011). *U potrazi za drugim prostorom: sociologijski aspekti sekundarnog stanovanja u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«.
- Mišetić, A. (2006). Koncept povezanosti s mjestom i sekundarno stanovanje, *Društvena istraživanja*, 15 (1-2): 27–42.
- Mišetić, R. (2013). Ponestaje li životne snage na hrvatskim otocima: još jedno desetljeće negativnoga prirodnog kretanja, znanstveni skup *Suvremeni socio-demografski procesi na hrvatskim otocima*, Zlarin, 4. lipnja 2013.
- Müller, D. K. (2006). The Attractiveness of Second Home Areas in Sweden: A Quantitative Analysis, *Current Issues in Tourism*, 9 (4): 335–350, doi: 10.2167/cit269.0.
- Nejašmić, I. (2013). *Demografsko starenje na hrvatskim otocima*, znanstveni skup: *Suvremeni socio-demografski procesi na hrvatskim otocima*, Zlarin, 4. lipnja 2013.
- Norris, M. i Winston, N. (2010). Second-Home Owners: Escaping, Investing or Retiring? *Tourism Geographies*, 12 (4): 546–567, doi: 10.1080/14616688.2010.516401.
- Opačić, V. T. (2009). Recent Characteristics of the Second Home Phenomenon in the Croatian Littoral, *Hrvatski geografski glasnik*, 71 (1): 33–64.
- Opačić, V. T. (2011). Prijedlog koncepta istraživanja vikendaštva u receptivnome vikendaškom području, *Hrvatski geografski glasnik*, 73 (1): 181–200.
- Paris, C. (2009). Re-positioning Second Homes within Housing Studies: Household Investment, Gentrification, Multiple Residence, Mobility and Hyper-consumption, *Housing, Theory and Society*, 26 (4): 292–310, doi: 10.1080/14036090802300392.
- Podgorelec, S. (2008). *Ostarjeti na otoku: kvaliteta života starijega stanovništva hrvatskih otoka*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Rogić, I. (1990). *Stanovati i biti: rasprave iz sociologije stanovanja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Rončević, N. (2005). Mladi na kvarnerskim otocima, u: M. Črnjar i S. Šišić (ur.). *Međunarodna radionica Analiza razvojnih potencijala otoka*, 18.-25. svibnja 2004. Rijeka: Primorsko-goranska županija, Županijski zavod za održivi razvoj i prostorno planiranje, 64–68.
- Rye, J. F. i Gunnerud Berg, N. (2011). The second home phenomenon and Norwegian rurality, *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 65 (3): 126–136, doi: 10.1080/00291951.2011.597873.
- Šimunović, I. (1994). Otoci u svjetlu socio-ekonomskih kretanja, *Društvena istraživanja*, 3 (4-5): 451–466.
- Urbanistički plan uređenja Zlarina* (2009). Split: URBOS d.o.o., <http://www.sibenik.hr/preuzmi/780> (15. 04. 2013.).

## IZVORI

- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD ROM, 2005.
- Popis stanovništva i stanova 1971.*, *Stanovi – korišćenje i nastanjena lica, rezultati po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972.

*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 1981, Kućanstva i stanovi – rezultati po naseljima i općinama, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1982.*

*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci Državnog zavoda za statistiku. Državni zavod za statistiku, Zagreb.*

*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, interni podaci Državnog zavoda za statistiku. Državni zavod za statistiku, Zagreb.*

*Popisane osobe, kućanstva i stambene jedinice, prvi rezultati popisa 2011. po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, [www.dzs.hr](http://www.dzs.hr).*

# One Foot on the Island: Second Home Use on the Island of Zlarin

Geran-Marko Miletić

## SUMMARY

As the 2011 Census results show, Croatian islands have a large increase in the number of apartments for temporary residence, mostly of second homes. Second home use is a strong factor in socio-spatial transformation, and this type of dwelling is particularly interesting for Croatian islands because it contributes, though only temporarily, to islands population increase. Having that in mind, this paper, based on the example of the island of Zlarin (Croatia, Šibenik archipelago), tries to highlight the main contours of the phenomenon of the islands' second home use. The data presented in this paper were collected through an online survey conducted from March till May 2013. A total of 114 users of second homes on the island of Zlarin responded to the questionnaire. The results showed that the majority of the respondents' households started to use second homes in Zlarin 30 and more years ago. Analysis of the reasons and ways of second home use revealed that the respondents associated the owning a second home more often with the inversion of the everyday life and family gathering than with some more pragmatic motives. Most respondents use second homes in Zlarin only occasionally but for longer periods, while part of the respondents prefer using second homes for short weekend breaks. With respect to frequency, second home use has a seasonal character, and analysis of the activities performed while staying on the island showed that the respondents spent much of their time socialising outside their second homes. These findings suggest that a significant part of the Zlarin second home users have become attached both to the settlement and the island. Furthermore, they are present in the life of the local community and also show interest in further development of the island.

KEY WORDS: second homes, local community, islands, Zlarin